

קתרוס בעל החנית

כורש ה. גורדון

חפץ קטן ועגול הנושא את הכתובה "נדן בר קתרוס נתגלה ב"בית השרוף" בחפירות הרובע היהודי בירושלים. הכית עלה כאש כשירושלים נפלה בידי הרומאים בשנת השבעים לפני הספירה.¹

השם הפרטי קתרוס מופיע בקטע הבא בתלמוד בבלי, מסכת פסחים, עמ' נ"ז, א:

אוי לי מבית בייחוס אוי לי מאלחן

אוי לי מבית חנין אוי לי מלחישחן

אוי לי מבית קתרוס אוי לי מקולמוסן

אוי לי מבית ישמעאל בן פיאכי אוי לי מאגרופן²

שהם כהנים גדולים ובניהן גזברין וחניהם אמרכלין³ ועבריהן חובטין את העם במקלות

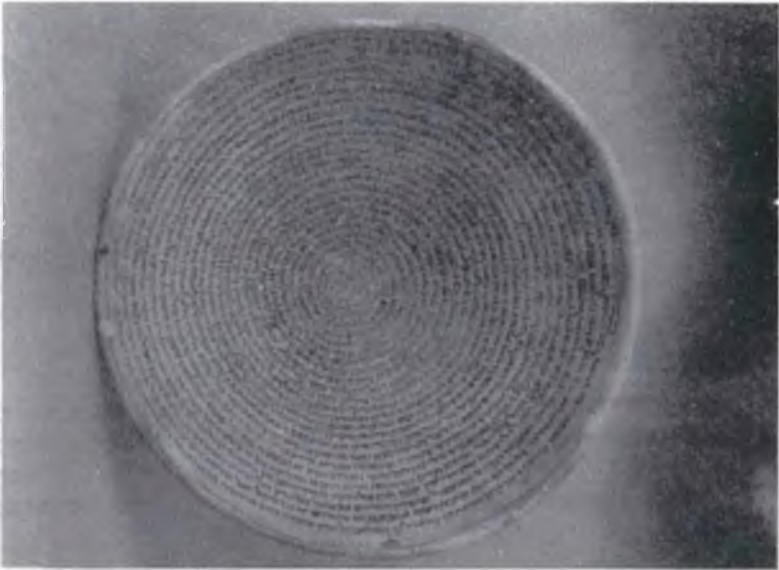
ה"בתיים" הנזכרים מסוכנים בשל מעשי-כשפים ואלימות פחד בית בייחוס היתה בקללתו (אלה); בית חנין — בהשבעותיו, בית קתרוס — בקולמוסו — וכן הלאה. מקור המילה "קולמוס" ברור — היא שאולה מהעולם הקלאסי: *Kalamos* ביוונית, *Calamus* בלטינית. בכל שלוש השפות (יוונית, לטינית ועברית), ציינה המילה קנה מחודד לכתוב בו, או כלי-נשק כרומח, חץ, סכין או חרב.

הפירוש המקובל של המילה, "קולמוס", כפסחים נ"ז, הוא "קנה מחודד", כו כתבו בני בית קתרוס גזירות רעות (לדוגמא, תלמוד סונסינו⁴). אולם א. קוהוט⁵ מביא שני פירושים: האחד מתייחס לעט בה כתבו גזירות רעות; והאחר — לשחיטה שנעשתה עם מרן-מורנית, מורניתא.

כפסחים נ"ז, א', משמעות המילה איננה עט, אלא כלי-נשק קמית, כ"חנית". עדות לכך ניתן למצוא בקערות-ההשבעה הארמיות כבכל בתקופת התלמוד (ראה להלן), ומשמעות זו של המילה נתקבלה בפסיקה הרביעית כפסחים נ"ז א', שעניינה אלימות (כפי שהובא לעיל). לפחות שש קדירות-קסמים מבבל בתקופת התלמוד מציינות את חניחו של קתרוס ככלי להכות את השדה תוך כדי חדירה אל רקמות לבה. חמש מהן ארמיות, אחת מנדאית. להלן נוסח אחת מהקערות הארמיות:

אשבעית עלכי דתמחן בטפרס

לכל בכי⁶ ובמראנית [יה⁷ דקתרוס גיברא

קדירת קסמים א'. השכעות ארמיות בריו מתקופת האמוראים והגאונים כבבל, מאוסף "מוריה ארטקראפט", ניו-יורק.

קדירת קסמים ב'. מאוסף מוריה

הריני משביע עליך שתופי דרך רקמות לבך, אף בחניתו של קתרוס הגיבור.⁸
חמש הגירסות האחרות המופיעות בטקסטים שעל הקערות פורסמו בטורים מקבילים על ידי כותב השורות האלה.⁹ אחד הנוסחים הארמיים הוא:

אשבעת עלכי דמתחין בטופרי (!) לבכי
[ובמורניתיה] ובמורניתיה דקתרוס גברא

בשלוש הקערות הארמיות האחרות המכילות גירסות אחרות של הנוסח, המילה "רקמה" מאוייחת כ־טופרס, טורפס ו־טרפס, לפי הסדר הנזכר; והמילה המתייחסת ל"חנית(ו)" — מורניתה, מרניתא ומורניתיה, לפי הסדר הנזכר. כל שלושתן מייחסות לקתרוס שלטון על כל השדים והשדות. הנוסחים השונים של צורת ההשבעה מופיעים בקערה המנדאית, המראה ששמו של קתרוס נודע לתהילה מחוץ לעולם היהודי, כאמצעות כישופים (מאגיה, שאוניברסלית היא יותר מדת מוסכמת). להלן הנוסח המנדאי:

אשבית אליך ומומינאליך האלדאס לילתא ותאכלאת ליליתא פת בראת דזרניא
ליליתא דתיתמהאי בטורפוס ליביך ובמורניתה דקאטריאויס מלאכא דמשאלאט
סהריא ודיויא ושידיא ורוחיא והומריא ולייליתא

"הריני משביע עליך, ודורש נגדך, או לילית הלדס, ולילית חכלת נכדת לילית זרני,
שתופי דרך רקמות לבך, אף בחניתו של קטריאויס, ה"מלאך" החולש על קוסמים,
שדים ושטנים, רוחות ולחשים וליליות".

הכתיבה המפורשת של השם של קאטריאויס על כל אותיותיו מעוררת שאלות פונטיות
שעשויות לחרוג מגבולות המקורות הארמיים והעבריים שברשותנו ולהצביע על דיאלקטים
(כ־איראנית?) אחרים. כן עלינו לשים לב לעובדה שבמנדאית, המילה מלאכא איננה בהכרח
מלאך על פי המסורת היהודית־נוצרית, ויכולה להתייחס גם לדמות שדית.

פחד בית קתרוס בפסחים נז א' לא היה בגין עט, אלא בשל חניתו הממיתה, שקטלה אף את
העצומה שבליליות. החפץ בעל הכתובת שנתגלה בבית השרוף יותר בעייתי, ויחכן לראותו
(בין יתר האפשרויות) כקמיע.

בחוגים יהודים, גם רבניים וגם העוסקים בכישופים, קתרוס, או בית־קתרוס, הפעיל חנית
משחתת. אולם בין המנדאים, קתרוס בעל החנית זכה לשלטון מחלט על כל כחות־הרע ובכך
הריהו מתחרה לבעל־זכוב כברית החדשה ואשמדאי בספרות המדרשית.

הערות

1. ראה ציור הכתובת בעמ' 71
2. Biblical Archeological Review מס' 6, דצמבר 1983, עמ' 72-66, מעודד מנחמן אבינד, *Discovering Jerusalem* (Israel Exploration Society) Shikmona Publishing, 1980, עמ' 129-131.
3. אמרכל — "וועץ, קצין" היה אחד משבעת הנאמנים האחראים על קופאי המקדש.
4. הלמוד סונצינו, כך פסחים (מהדורה חדשה), לונדון: The Soncino Press, 1967.
5. *Aruch Completum J.*, 1926, עמ' a256.
6. הסוגרים המאונקלים מצביעים על חוספת־סופר.
7. הסוגרים המחודדים מצביעים על השמטת־סופר.
8. כ.ה. גורדון, "השבעות ארמיות",
9. *Annual of the American Schools of Oriental Research*, XIV for 1933-34, עמ' 143-141; ראה שורה 5 המתארת את הכתובת.
9. כ.ה. גורדון: "השבעות ארמיות" *VI Archiv Orientalni*, עמ' 474-466, לחוברת XXV — XXII (ראה עמ' 468), אוברסיטת ניו־יורק